

DOI: <https://doi.org/10.30970/vps.21.2019.3>

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ В ЕПОХУ РОЗУМІННЯ

Павло Содомора

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
вул. Пекарська, 69 м. Львів, 79010
pavlosodom@gmail.com*

Розглянено роль історичного і соціального контексту у формуванні наукових у широкому розумінні слова поглядів як основний чинник виникнення феномена новаторства. Позиція Локка щодо свободи людини у творі “Дві розвідки про правління” зіставляється із позицією Гоббса у творі “Левіатан”. Осмислено ключові концепти, якими послуговується Локк, а саме – природний закон і природне право; стан природи і стан війни; погодження чи згода усіх членів спільноти чи республіки підпорядковуватися тому чи іншому правлінню. Питання рабства отримало новітнє висвітлення у контексті сучасності, обґрунтовано доцільність варіативного підходу до перекладу філософських творів. Описується дискусія щодо співвідношення емпіризму і нативізму (Декарт / Локк) як визначальна риса усіх періодів розвитку європейської філософської думки.

Ключові слова: емпіризм, нативізм, свобода, нео-рабство, переклад.

I. Історичний контекст

Виникнення новаторського феномену Локка вписано у тісний Європейський контекст і було б неможливим без усіх “pro-” і “contra-”, на підставі яких мислитель зробив переворот у стосунках людини й спільноти. Тому, щоб зрозуміти причини виникнення того чи іншого явища, тієї чи іншої особистості, потрібно бути обізнаним з історичним тлом і соціальним контекстом, з передумовами, які зумовили. Щодо цього для нас не так важливі формальні дати, які небагато можуть нам показати: набагато важливіше уявляти собі відповідне середовище, у якому зростали, виховувалися і творили ті чи інші люди. Отож, Джон Локк (1632-1704) народився у той сам рік, у який вийшов друком “Трактат про знаки” Джона Пуансо – праця, яка підсумовувала схоластичну філософську традицію, починаючи від Св.Августина Блаженного і аж до Св.Томи з Аквіну. Було йому п’ять років, коли вийшов друком Декартів “Дискурс про метод” – один з найвпливовіших творів у модерній філософії, дуже важливий для розвитку природничих наук. Дев’ять – коли вийшли “Медитації про першу філософію”; Локкові було вісімнадцять, коли Декарт помер, а Франція справила йому пишний похорон з усіма почестями за державний кошт – унікальна подія в історії філософії. Тож Локк зростав у контексті бурхливого розвитку філософської думки, який поєднувався з формуванням природничих наук. За свого життя філософ мав можливість спілкуватися з людьми, які стали

легендами для наступників – поетом Джоном Драйденом, лордом Ентоні Ешли Купером, видатним англійським політиком періоду інтеррегнум (між королями), Ісаком Ньютоном та іншими видатними діячами науки, культури та політики.

Отримавши блискучу освіту в престижній Вестмінстерській школі у Лондоні, Локк вподобав собі професію лікаря. Все, що він спостерігав і з чим стикався, засновувалося на чуттях: дарма, що такий погляд не узгоджувався з новітнім шляхом, який рекомендував Декарт, що полягав у зверненні виключно до думки, лишаючи досвід і чуття осторонь. Не знаходив нічого цікавого Локк і в тематиці занять у тогочасних навчальних закладах, що базувалися на системі Аристотеля, дарма що вся тогочасна освіта базувалася на схоластичній системі, яка була “християнізованим аристотелізмом” [6, с. 28-35]. Тому Локк випрацював свій погляд на книгу природи. Цей погляд полягав у ствердженні вирішальної ролі досвіду у процесі пізнання людиною світу й отримав оформлення у праці “An Essay concerning Humane Understanding” (“Есей про людське розуміння”). Як бачимо, слово “людське” у назві твору має таке написання, яке було прийняте у частині Локка: тобто, англійська мова не була такою, яку маємо сьогодні, але докладніше про це – згодом у належному місці. Отже, Локк відкидає Декартові теорії про вроджені ідеї, від яких отримав свій початок модерний раціоналізм, натомість започатковуючи те, що отримає назву “емпіризм”: чи це був правильний погляд, чи ні – не намагатимемося відповісти. Скажемо лише, що як попередня, так і вся наступна історія філософії, як модерної, так у значній мірі пост-модерної, є розвитком цих двох напрямків виникнення людського пізнання: тобто, чи щось є у нас вроджене, апіорне, чи усе, що ми знаємо, здобуто із досвіду й чуттів, тобто апостеріорне і як вони співвідносяться. Згодом Іммануїл Кант намагатиметься синтезувати ці два напрямки у “Критиці чистого розуму”, Гегель прагнути зовсім їх відкинути, переформивши в інші терміни, хоча й безуспішно [9, с. 325-327]. Відтак, раціоналізм й емпіризм продовжили своє існування під виглядом феноменології й аналітичної філософії, а ідеї вродженої природи мови відродилися у поглядах Ноама Хомського [8, с. 12] вже у середині попереднього століття.

Однак, у реальному житті не все відбувається так чудово, як це може звучати у розповіді: адже новаторські ідеї вкрай рідко (якщо й взагалі будь-коли) здобувають підтримку в середовищі їхнього зародження. Тому й історія засудження філософів релігійною й політичною владою (яка довгий час була єдиним, що унаочнюється з тексту “Розвідок”), була б довгою і вимагала б кількох томів, щоб докладно її викласти. Заледве якийсь значний мислитель середньовіччя, включно з Святим Томою, уникнув засудження владою в той чи інший період. Уже після епохи середньовіччя перехід в “Епоху Розуміння” полум’яно освітив Джорджано Бруно: його було привселюдно спалено за ересь заперечення божественності Христа в 1600 році. Через тридцять три роки після того, щойно рік після народження Локка, Галілео Галілей був засуджений до домашнього ув’язнення за прихильність до

теорії геліоцентричної систему світу, що суперечило тодішній офіційній доктрині про геоцентричну систему. Довідавшись про засудження Галілея, Декарт тут же поквапився забрати з видавництва свій рукопис трактату “Le Monde” (“Про світ”), а вищезгаданий Пуансо, дарма що був тісно пов’язаний з вищим церковним керівництвом і прибічником панівної на той час схоластичної філософії, відмовився опублікувати свій трактат “Про астрономію”, знищивши усі рукописи. Належне місце у цій історії займав би й Джон Локк.

Не вдаючись у перипетії політичного життя тогочасної Англії, скажемо лишень, що політична партія (the Country Party), прихильником якої був Локк, була в опозиції і намагалася усунути брата короля Чарльза II, Джеймса, із претендентів на трон. У 1683 році з цією метою було влаштовано змову, яка увійшла в історію під назвою “Rye House Plot”. Заколотники намагалися вбити короля Чарльза II і його брата, Джеймса. Локк, запідозрений у причетності до державного перевороту, був змушений втекти з рідної Англії в Нідерланди, хоча дуже мало переконливих фактів підтверджують таку причетність. Вступ до “Двох розвідок про правління” був написаний вже після так званої “Славної революції” (“Glorious Revolution”) 1688 року, коли вперше увесь твір був анонімно виданий. Однак саму працю було написано значно раніше, як вважають дослідники [16], а саме – у 1681 році, упродовж так званого “Exclusion crisis”, тобто проведення закону, який мав би виключити вищезгаданого брата короля із претендентів під претекстом, що той був католиком, а не протестантом. Можливо, твір був покликаний частково виправдати заплановане збройне повстання, яке так і не вдалося здійснити: читаючи книгу, матимемо змогу відчувати, що автор має на увазі, говорячи про вирішення політичних питань силою (II, 192 тощо). Тому й Локка вважають “апостолом” революції 1688 року – найпоміркованішої і найуспішнішої революції з усіх, за словами Бертрана Рассела, оскільки усі її цілі було досягнуто [3, с. 267]. Як би там не було, філософ згодом видав твір анонімно.

II. Сутність і значення “Розвідок”

Історія засудження філософів церковними й політичними колами має й свій інший, позитивний бік. Насамперед, середньовічні монастирі, перейнявши традицію античних академій і ліцеїв, стали центрами освіти: згодом з них вирости університети, у яких провідною залишалася система Аристотеля, хоча уже “християнізованого” середньовічними теологами. Ця теологія й досі залишається основою католицької церкви, тому не дивно, що епоха модерну своїм виникненням завдячує попередньому, латинському періоду. Адже при тих самих християнських цінностях змінювалися лише підходи і погляди, а критичне ставлення, можливо, часами надто строге, працювало на балго істини: вона народжувалася у складних суперечках. Цю полеміку й бачимо у “Двох розвідках”: саме тому їх маємо дві, оскільки автор зіставляє погляд своїх попередників із власним баченням, дарма що

всі спираються на єдине джерело – Святе Письмо. У першій “Розвідці” Локк дуже докладно, навіть на перший погляд може видаватися, що надто докладно, аналізує погляди Роберта Філмера, прихильника абсолютної монархії, на Святе Письмо: дивляться на нього Джон Локк і його попередник, як матимемо змогу побачити, цілком по-різному. Основний твір Філмера, що вийшов під назвою “Patriarcha” у 1680 році, містив усі ті погляди, які Локк прагнув заперечити. Тому головною ідеєю першої частини “Розвідок” є заперечення божественного походження правителів: непорушна традиція виведення роду від богів тривала ще з часів античності [4, с. 123-128]. Очевидно, Локк має на увазі розділення церкви й політики. На перший погляд видається нудним, непотрібним і нецікавим такий детальний виклад суперечностей і неузгодженостей книги сера Роберта, однак насправді Локк у цьому виявляє свій науковий підхід до питання. Це – не розважальна література, а наукова: інакше книга не справила б такого впливу на розвиток демократії. У другій “Розвідці”, засновуючись на висновках, отриманих у першій, Локк будує свою, на той час революційну і новітню, політичну теорію, яка згодом стала основою для конституцій багатьох країн, у тому числі й конституції однієї з найбільших і найдемократичніших країн світу – Сполучених Штатів Америки. В її основі закладено те, що людина народжується вільною. Зауважмо, що у час написання твору почалося заселення цього континенту (II, 46).

З уваги на важливість твору, перед прочитанням книги варто хоча б коротко ознайомитися з ключовими концептами, якими послуговується автор.

1. Природний закон і природне право. Чи не основним концептом політичної філософії Локка є теорія природного закону. Цей концепт існував ще задовго перед Локком: в аналогічному значенні його віднаходимо у “Сумі теології” Святого Томи з Аквіну [5, с. 420-425]. Тобто йдеться, головним чином, про підставову різницю між тими загальними моральними істинами, які прикладаються і є спільними для всіх людей, незалежно від місця чи території, і тими законами, які укладені для використання на певних територіях. Ця різниця часом формулюється як різниця між природним і позитивним (укладеним) законом. Природний закон можна пізнати лише з розуму, його не існує у писаному вигляді, на відміну від позитивного закону, який укладають люди для свого користування. Також існує різниця між природним і Божим законом: останній викладено у Святому Письмі. Для Локка природний і Божий закон узгоджуються і часто перекривають один одного, хоча й не змішуються. Але Локк, як видно з тексту, не вдається у виявленні розходжень між природним і Божим законом, які все-таки існують. Також, поряд із природним законом, існує й природне право: закон передбачає обов’язок, право передбачає привілеї. Важко сказати, що для Локка є головнішим – закон чи право. Деякі дослідники [14, с. 200], підкріплюючи свої міркування цитатами з тексту, стверджують, що Локк визнає зобов’язання природного закону чинними лише тоді, коли немає загрози для власного збереження (II, 20 тощо), оскільки самозбереження є найголовнішим, на

чому Локк неодноразово наголошує. Тобто, деякі дослідники вважають, що право є головним. Існує й інша думка [10; 15], що основним є все-таки закон, оскільки Локк, наголошуючи на збереженні життя, свободи й власності, стверджує обов'язок не вбивати, не поневолювати й не красти. Існує ще й третій погляд на співвідношення закону й права [13], за яким права й обов'язки є рівнозначно підставовими для Локка, оскільки вони взаємодоповнюють одне одного. До того ж, сучасні теорії природного права [14] походять із середньовічних теорій природного закону, який містив приписи, як діяти і як не діяти у тих чи інших випадках. Як би там не було, кожен має право на власну думку, уважно прочитавши текст.

2. Стан природи. З першого погляду, концепт стану природи, який бачимо у “Двох розвідках”, є доволі простий і зрозумілий. Тобто, як про це говорить сам Локк (II, 19), полягає він у відсутності загального судді, до якого можна звернутися. Саме цим стан природи відрізняється від спільноти, у якій існує певний легітимний визначений суд, до якого можна апелювати у разі потреби, і також від стану війни, у якому людина сама відвойовує свої права. Про це сам автор говорить у багатьох місцях. Але, читаючи текст, побачимо, що деякі люди все-таки можуть перебувати у стані природи, будучи одночасно й в легітимній спільноті, як-от іноземці (II, 9), або неповнолітні діти (II, 15). Докладніше це питання досліджували різні науковці [13; 14], тому тут не вдаватимемося у деталі. Також, деякі науковці вважають, що Локк описує стан природи як первинну спільноту, без ієрархії, тобто не таку, яку представляє Святе Письмо. Не заглиблюючись у детальний аналіз досліджень, аби не зайти надто далеко, скажемо, що Локк вважав людину Божим творінням, а правління – людським: у цьому й полягає різниця між тим, як осмислював людину Джон Локк і, скажімо, Томас Гоббс у творі “Leviathan” [11]. Для останнього стан природи ототожнювався із станом війни. “Людина людині – вовк” – твердив Гоббс.

3. Власність. У стані природи, за Гоббсом, людина має право на збереження, яке є природним правом, так само, як вважає і Локк: однак, для Гоббса, відповідно до цього права, людина має право на все – все, що вважатиме необхідним для цієї мети. Тобто, теоретично лімітоване право на власне збереження на практиці стає необмеженим правом на будь-що. Гоббс приймає так званий принцип “практичної раціональності”, за яким людина може привласнювати все, що вважатиме за необхідне. Але для Локка тут уже перестає діяти стан природи, а входить у дію стан війни. Є так з наступних причин. Власність для Локка є надзвичайно важливим концептом і вважається дуже важливим його внеском у політичну теорію. Позбавлені власності лише раби, а рабство – найганебніше, що може бути, оскільки кожна людина народжується вільною. Люди поєднуються у спільноту заради власного збереження і для збереження своєї власності, тобто свого майна. Про це автор неодноразово говорить у різних контекстах. Те, до чого хтось доклав труду, переходить у його власність (II, 26 тощо). А якщо хтось

втручається у чийсь власність, то людина має повне право захищати і себе, і свою власність: якщо такого захисту не забезпечує спільнота, то людина переходить знову у стан природи, оскільки змушена захищати сама себе, адже люди, за Локком, поєднуються у спільноту з метою збереження самих себе і захисту своєї власності. Майно – важлива складова свободи людини, яка належить не тільки їй особисто, а також її нащадкам. Тому відбирати майно ніхто не має права (II, 182). Зважаючи на важливість концепта власності у “Розвідках”, дослідники й досі сперечаються, що саме мав на увазі автор у певних місцях: дехто [12, с. 123-125] сприймає Локка як захисника необмеженого капіталістичного нагромадження, інші [15] вважають, що це не так. Як би там не було, але погляди Локка на власність, на працю, на природні блага і їх присвоєння викликають багато питань навіть й у стосунку сучасних спільнот чи “республік”, як їх називає автор. Властиво, “commonwealth” – ключовий термін Локка, адже “рес публіка”, на відміну від “state” – держава, позначає новий тип цивільного суспільства, “загальна справа”, спільнота. Локк не мав на увазі якоесь “государство” чи щось подібне: адже термін передбачає “государя”, чого не існує у республіці, чи “commonwealth”, чи “спільноті”.

4. На цьому терміні засновується наступний важливий концепт – погодження чи згода усіх членів спільноти чи республіки підпорядковуватися тому чи іншому правлінню. Локк починає з окремих осіб у стані природи, у якому ніхто не підпорядкований легітимному правлінню, яке посідає владу створення законів і врегулювання суперечок. Саме звідси, із такого стану свободи й незалежності, автор на основі добровільного погодження кожної окремої людини виводить політичну спільноту. Тобто власне погодження є тим механізмом, завдяки якому утворюються політичні спільноти, а кожен може стати членом спільноти, лише виразивши свою згоду (II, 122). Однак тут постає проблема: заледве когось питатимуть сьогодні, чи він хоче жити в тій чи іншій країні: що ж тут говорить автор? Локк для цього подає доктрину так званої “мовчазної згоди”. Тобто кожен, хто, скажімо, йде дорогою, яка пролягає у певній країні, уже надав свою мовчазну згоду поводитися відповідно до чинних позитивних законів. Нагадаймо, що термін “позитивний” закон використовується у значенні “домовлений” чи “укладений” закон, на відміну від природного закону, який існує сам по собі, незалежно від територіального обмеження. У такому значенні потрібно розуміти термін наскрізно по тексту, як, зрештою, це маємо у схоластичній літературі [6, с. 12]. Однак тут не намагатимемося вичерпно подати основні концепти, які зустрине читач у “Двох розвідках”: при бажанні питання можна вивчити докладніше, оскільки існує доволі багато літератури щодо цього питання.

III. Дещо про переклад

Зрозуміло, текст писаний англійською мовою. Але це не є та англійська мова, яку ми чуємо, розуміємо, сприймаємо сьогодні. Ця мова ще не була такою. Вона – дещо інакша: такий собі свого роду пост-готичний вияв англійської, наче повністю зрозумілої й очевидної мови, хоча й не завжди. Місцями трапляються складні й незвичні, у стилі латинського періоду, описи тих чи інших явищ, виклади думок, пояснення фактів. Важливими є довгі періоди у тексті: відтворювати українською їх важко, не кажучи вже про те, що наявність довгих речень ускладнює прочитання українського тексту. Однак, потрібно звикнути із стилем Локка: незважаючи на новітність, він був нащадком великих схоластів, що не могло не залишити свого сліду. Довгі речення мають своє смислове навантаження, короткі – своє, і усе це є стилем автора, який має таке ж важливе значення у передачі загального смислу, як і лексичний матеріал, яким послуговується автор.

Варто звернути увагу читача на те, що праця не є першим українським перекладом цього твору: праця Локка уже була перекладена українською раніше [3]. Явище множинності перекладу одного й того ж твору є доволі поширеним в літературах різних країн, оскільки є виправданим. Априорі очевидно, що неможливо на всі сто відсотків точно, докладно, зрозуміло перекласти твір з однієї мови на іншу, та ще й якщо оригінал і переклад розділені значним часовим проміжком. Тому створення другого перекладу цього ж твору має свої виправдані підстави. Не вдаючись до аналізу попереднього перекладу, оскільки такого завдання не ставилося, скажемо лишень, що від його створення сталося багато подій, які залишили свій слід у розвитку української нації. Дві нещодавні революції в Україні, як і в часи Локка в Англії, не минули безслідно. Відповідно, багато понять і тверджень постають у новому світлі. Це вплинуло як переклад окремих ключових фраз тексту, так і на тлумачення більших уривків твору.

Явище множинності перекладів наукових текстів далеко не є новим, навіть в українській науковій літературі. На подвійне трактування заслуговують твори, які мають особливу вагу для суспільства. Саме таким є “Метафізичні розмисли” Рене Декарта, які сьогодні маємо змогу читати у двох українських перекладах, останній – у виконанні Олега Хоми і Андрія Баумейстера [2]. Гомерова “Одіссея” також неодноразово перекладена українською [7, с. 23–30]. Виникнення другого перекладу одного і того ж твору пов’язано з іншим поглядом на твір, з іншими потребами цільового суспільства, з “доростанням” до оригіналу не лише одного-двох перекладачів чи науковців, а цілого суспільства. Аж ніяк не можна сказати, що якийсь із перекладів був “неправильним” – він був просто “іншим”. Саме так маємо у випадку “Розвідок” Локка.

Незважаючи на поважний вік, текст надзвичайно актуальний, а особливо – друга частина: зовсім не дивно, що твір міг ініціювати революцію. Надзвичайна актуальність тексту виявляється не лише поза часовим аспектом, але поза

просторовим: як не дивно, перекладаючи текст, неможливо було позбутися враження, що його написано якщо не про нас, українців, то для нас. Можливо, це суб'єктивні відчуття, але щось щемить десь глибоко всередині, коли читаємо: “Люди не так легко позбавляються попередніх форм правління, як дехто може собі гадати. Їх надзвичайно важко переконати виправити очевидні недоліки тієї системи, до якої вони звикли (II, 223)”. Або ж прочитавши, що “спільнота завжди залишає за собою верховну владу вберігати себе від зазіхань і замислів будь-якого іншого, навіть своїх законодавців, як тільки вони стають надто немудрими чи надто негідними, щоб замислювати і здійснювати задуми супроти свободи і власності підлеглих” (II, 149), чи не спадає на думку, що в цих словах міститься ідея української революції гідності? Або, критикуючи (анонімно) Томаса Гоббса, Локк пише, що деякі теоретики “переконують, що принц має зовсім інші, відмінні від блага усієї спільноти інтереси, оскільки не був для цього створений: а це є коренем і тим джерелом, від якого випливають практично усі негаразди і безлади” (II, 163) – чи не видається, що якимось так осмислювали (сумніваюся, чи справедливо використано минулий час) себе наші можновладці? Усі ми мали можливість бачити, що сталося й досі відбувається. Вже з самого твору видно, що його автор принаймні передчував, якщо не усвідомлював незгасаючу часову і просторову його актуальність. Адже, використовуючи терміни для назв різних правителів, Локк говорить ось що: “Тому такий чоловік, як би він не іменувався – чи цар, чи великий сеньйор, чи як кому подобається” (II, 91). До переліку залишається додати всього лиш сучасний термін, і матимемо повністю актуальну картину, як видно далі по тексту твору. Та й навіть питання рабства, незважаючи на його, так би мовити, архаїчність, постає у цьому творі в іншому аспекті, так що й сьогодні, придивившись пильніше, бачитимемо прояви нео-рабства, якщо вчитася у рядки: “Вважаю, що ці люди, втративши ... свободу і маєтки, потрапили у стан рабства, який не дозволяє жодної власності: у цьому стані їх не розглядають як якусь частину цивільної спільноти, головною метою якої є збереження власності” (II 85). Хто з цим не згоден – нехай доведе протилежне, а не просто заперечить сказане, як говорить сам Локк у “Передмові”.

Справді, у вічній актуальності твору полягає його геніальність. Але це ще не все про “Розвідки”. У творі читач знайде дуже багато повчального і корисного про первинний осередок спільноти – сім'ю, про стосунки батьків та дітей. Спростовуючи викривлені й неправильні уявлення своїх попередників про ці стосунки, Локк докладно описує, що і як є насправді: а що воно є саме так, ми розуміємо, засновуючись на природному законі, який є один для всіх людей. Цікаво: Локк, хоча й ніколи не мав дітей, переконливо доводить, що батьки зобов'язані дати дітям належну освіту, а діти зобов'язані шанувати своїх батьків (II 68). Не зрозуміло тільки, звідки автор отримав такі знання, таке делікатне відчуття природи батьківства, якщо не мав можливості здобути їх з досвіду: адже, всупереч Декартові, вважав, що людина народжується “чистою дошкою”, без жодних вроджених ідей.

Невідомо, що відповів би Локк на цей закид супроти його чистого емпіризму, але залишмо це на розсуд дослідників цього питання.

Стаття надійшла до редколегії 22.01.2019

Прийнята до друку 21. 03.2019

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Декарт Р. Метафізичні розмисли. пер. З. Борисюк / Р. Декарт. – Київ : Юніверс, 2000. – 300 с.
2. Декарт Р. Метафізичні розмисли. пер. О. Хоми / Р. Декарт. – Київ : Дух і Літера, 2014. – 340 с.
3. Лок Дж. Два трактати про врядування / Дж. Лок. – Київ : Основи, 2001. – 265 с.
4. Светоній. Життєписи дванадцяти цезарів. пер. П. Содомори / Светоній. – Львів, 2012. – 280 с.
5. Святий Тома з Аквіну. Сума теології. – Львів, 2010. – 520 с.
6. Содомора П. Терміносистема Святого Томи з Аквіну. – Львів, 2010. – 280 с.
7. Содомора П. Філософія мови : українська перекладна література / П. Содомора. Львів : Сполом, 2012. – 135 с.
8. Chomsky N. On Nature and Language / N. Chomskym. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 430 p.
9. Deely J. Four Ages of Understanding / J. Deely. Toronto, 2001. – 1050 p.
10. Dunn J. The Political Thought of John Locke / J. Dunn. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 325 p.
11. Hobbes Th. Leviathan. Oxford, 1965. – 557 p. Retrieved from: http://files.libertyfund.org/files/869/0161_Bk.pdf
12. Macpherson C. The Political Theory of Possessive Individualism / C. Macpherson, Oxford : Oxford University Press, 1962. – 290 p.
13. Simmons A. The Lockean Theory of Rights / A. Simmons, Princeton : Princeton University Press, 1992. – 230 p.
14. Strauss L. Locke's Doctrine of Natural Law // What is Political Philosophy? And Other Studies / L. Strauss. – Chicago : University of Chicago Press, 1959. – P. 197–220.
15. Tully J. An Approach to Political Philosophy: Locke in Contexts / J. Tully. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 240 p.
16. Uzgalis William. John Locke, The Stanford Encyclopedia of Philosophy. – 2018 Ed., Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/locke/>

THE PHILOSOPHY OF FREEDOM IN THE AGE OF REASONING

Pavlo Sodomora

*Danylo Halytsky Lviv National Medical University,
Pekarska str, Lviv, 79010, Ukraine,
pavlosodom@gmail.com*

The role of historical and social context in the process of shaping new views in the development of modern theories is addressed in the article. Locke's "Two Treatises on Government" are contrasted with Hobbes' "Leviathan" in the aspect of human's rights and freedoms. Basic concepts are analyzed and explained, namely natural right and natural law, the state of nature and the state of war etc. According to the Locke's concept, every man is born free. This was incompatible with the regular and well-established doctrine of the state and the Church. The concept on slavery is a key to the Locke's work, and it is contrasted with freedom. The concept of "neo-slavery" is introduced in the article on the basis of Locke's "Treatises". The question of several translations of the same text is discussed. The importance of different approach to the philosophical text is enlightened in the article as a preliminary introduction to the second Ukrainian translation of Locke's "Treatises". The discussion between empiricism concerns the extent to which we are dependent upon sense experience in our effort to gain knowledge, and all four ages of understanding possess significant traces of the aforementioned issue. Locke, being the representative of empiricism, still develops certain concepts of natural right and law which are linked to nativistic theories. This questions possibility and correctness of pure empiricism and Locke's concept of man being born as "tabula rasa". Locke's approach to children's treating and education does not support his empiristic views. This can be helpful for next research on relation between empiricism and nativism. The solution is somewhere in between these theories. This can be proved by the next thinkers, such as Kant, who wanted to reconcile the two opposites.

Keywords: empiricism, nativism, freedom, neo-slavery, translation.